

Ivancsó István

Az Aranyszájú-liturgia hitelesnek tartott részei és azok üzenete*

1. Bevezetés

Ivancsó István görögkatolikus pap, teológiai tanár (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza).

Amikor Aranyszájú Szent János halálának 1600. évfordulóját ünnepeljük, meg kell emlékeznünk a nevéhez kötődő liturgiáról is.

A Magyar Patrisztikai Társaság Chrysostomosnak szentelte 2007-es rendes, kecskeméti konferenciáját. Ezen Nyírán János görögkatolikus diakonus az Aranyszájú-liturgia anaforájának hitelességét vizsgálta, összefoglalva a tudományos kutatások eredményeit. Gondolatait nem ismétlem meg, hanem a Szent Liturgia hitelesnek tartott részeit a mondanivalójuk szempontjából elemzem.

Előbb azonban meg kell vizsgálnunk, hogy egyáltalán Aranyszájú Jánosé-e a Szent Liturgia vagy pedig Nagy Szent Bazilé, amelyet ő csak megrövidített. Ezek után vehetjük szemügyre: mely részeket lehet hitelesnek tartani az Aranyszájú-liturgiában. Végül ezeknek a részeknek az üzenetét próbálom meg felvázolni a liturgiát magyarázó patrisztikus, ill. liturgiátörténeti források alapján.

2. Lehet-e az Aranyszájú-liturgia a Bazil-liturgia megrövidítése?

A kérdés nem új keletű. Vanyó László summázata szerint: „A keleti egyházban mindmáig végzik Khrüszosztomosz liturgiáját. A Khrüszosztomosz nevével jelzett liturgia azonban nem magától az egyházatyától ered.”¹ Igaz, hasonlóképpen fogalmazott a Bazil-liturgiáról is: „A keleti egyház az egyházi év tíz napján mindmáig az ún. Baszileiosz-liturgiát végzi ... A Baszileioszról nevezett liturgia mai állapotában nem IV. századi alkotás, hanem későbbi fejlődés eredménye ... Arról nincs szó, hogy Baszileiosz maga írt volna egy teljes mise-liturgiát, hanem csak meglévő szövegek alakításáról, csiszolásáról.”²

Johannes Quasten patrológus kissé másképp, de egyértelműen fogalmaz: „Miközben jó indokok vannak arra, hogy a Bazil-liturgiát ennek a nagy kappadókiai atyának a nevéhez kössük, azok, amelyek megengednék, hogy az Aranyszájú Szent János liturgiáját a nagy konstantinápolyi pátriárkának tulajdonítsuk, teljesen vitathatóak.”³ S ez igaz is, mert csak egy VIII. századi kéziratban jelenik meg Aranyszájú Szent János neve a liturgiájában, s akkor is csak

* Elhangzott az Aranyszájú Szent János halála 1600. évfordulójának tiszteletére rendezett Teológiai Napokon, Máriapócs, 2007. szeptember 29-én.

¹ VANYÓ L.: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. Budapest 1980. 675. (Ókeresztény Írók 1.) — Az idézetben megtartjuk a helytelen, hivatalos „Khrüszosztomosz, Baszileiosz” alakokat. (A Szerk.)

² *Ibid.* 592.

³ J. QUASTEN: *Patrologia*. Torino 21973. 475.

két imádság felirataként.⁴ A legújabb időkből származnak az olyan szövegek, ahol már a címben is szerepel Aranyszájú neve.

Rohály Ferenc a *Keleti Egyház* című folyóiratban három részben megjelentette tanulmányában próbálja megválaszolni a kérdést, hogy valóban a Bazil-liturgia rövidített változata-e az Aranyszájú-liturgia.⁵

A tanulmány első részében a kronológiai, földrajzi és történeti adatokat vizsgálja Rohály Ferenc. Először a történeti tények alapján bizonyítja, hogy nem rövidíthette meg Aranyszájú Szent János a Bazil-liturgiát. Ugyanis ezt mondja: „*nagyon is rövid az idő, mely őket egymástól elválasztja, ilyen szellemváltozás és igények támasztására*”.⁶ Utána földrajzi adatokkal támasztja alá állítását. Bazil Kappadókiája és Aranyszájú Antióchiája távol esett egymástól, továbbá ott feküdt közöttük Kilikia tartomány, és ami ennél fontosabb, a Taurus-hegység is. „S ez a földrajzi elhatároltság a szellemiekben is érvényesült, legalábbis annyira, hogy Cappadocia alig hathatott Antióchiára ... Antióchia nem állt kulturális kapcsolatban Cappadociával, de annál szorosabb volt a viszonya az akkori idők két liturgikus centrumához: Rómához és Jeruzsálemhez. Az ünnepi gondolatokat inkább Rómából nyerte, mint Krisztus születésének ünnepsését, miseliturgiáját meg, hogyha egyáltalán befolyásolhatta valami, ez csak Jeruzsálem lehetett.”⁷ Ezért Aranyszájú Szent János nem vihette magával a Bazil-liturgiát Konstantinápolyba, hogy ott aztán megrövidítse. Sőt, a liturgia története is ellentmond ennek. Éppen a IV. században indul fejlődésnek a liturgia: elkezdődik az anaforák gazdagodása, a liturgia dramatizálása, az ünnepek kialakulása, a himnuszkiáltás kifejlődése — és mindez éppen gazdagodást, kibontakozást mutat, nem pedig egyszerűsítést és rövidítést.

A két liturgia anaforájának szövegét egymás mellé állítva ismét azt mondhatjuk, hogy nem lehet rövidítésről szó. Amint Rohály Ferenc kimutatta, bár sok az egyezés a két szöveg között, oly sok az eltérés is, hogy „meg kell állapítanunk, hogy majdnem a lehetetlenséggel határos az a teória, mely a Chrysostomus liturgiát a Bazil miséből származtatja.”⁸ Így summázza megállapítását: „A köztük található egyezés és hasonlóság azonban magyarázatot kíván. A megoldás pedig aligha más, mint a kettőnek közös őse, egy harmadik liturgia, Jeruzsálemé, mely Szent Jakabról vette nevét (természetesen nem az apostoltól való) s már egy fél századdal hamarabb virágozni kezdett.”⁹

A Bazil-liturgia megrövidítését viszont egy patrisztikai tanúságtétel igazolja: Szent Proklosz konstantinápolyi pátriárka (434-446) *Λόγος περι παραδόσεως της θείας λειτουργίας* című műve. Rohály Ferenc ezt is megvizsgálja:

⁴ Az egyik a hitjelöltekért mondott imádság, a másik pedig maga az anafora.

⁵ „Szent Bazil liturgiájának rövidítése-e Aranyszájú Sz. János miséje?“, *Keleti Egyház* IV-V (1935) 105-110; „Megrövidítette-e Ar. sz. János Nagy Sz. Bazil liturgiáját?“, *Keleti Egyház* VI (1935) 165-175; „Megrövidítette-e Ar. sz. János Nagy Sz. Bazil liturgiáját?“, *Keleti Egyház* VII (1935) 197-206.

⁶ ROHÁLY: „Szent Bazil liturgiájának”. 105.

⁷ *Ibid.* 106-107.

⁸ ROHÁLY: „Megrövidítette-e”. 174.

⁹ *Ibid.* 175.

„Az Egyháznak isteni pásztorai és tanítói, kik a szent apostolok utódai lettek, kétségkívül sokan és mások is az Egyházra hagyták az írásbafoglalt titokzatos isteni szolgálatot. Ezek közül elsők, de egyúttal jelesnek is tartottak: a szerföltt boldog Kelemen, az apostolok ama legfőbb fejének tanítóánya és utóda, ki az apostolok tanácsára azt elkészítette; és az isteni Jakab, ki a jeruzsálemi egyházat nyerte örökségül s annak első püspöke lett, odaállítatván az első és nagy főpaptól, Krisztus Istenüinktől. Azután Nagy Bazil, aki látta, hogy az emberek hanyagok és rosszra hajlók s azért az elnyújtott szentmise hosszúságától nagyon irtóznak —nem azért, mintha ő is úgy vélné, hogy abban valami felesleges vagy szerföltt hosszúra nyúló volna, hanem, hogy mind az együtt imádkozók, mind pedig a hallgatók az idő hosszúra nyúlásától való irtózásának elébe vágjon— elmondását rövidebbre szabta. Megváltónk mennybemenetele után az apostolok, mielőtt az egész fölkerekésre szétszóródtak volna, egyetértéssel összejöttek s az egész napot imádsággal töltötték. És mivel az Úr teste titokzatos áldozatát bátorság forrásának találták, azt hosszadalmasan énekelték (gör.: ἤδον). Ezt ugyanis, valamint a tanítói hivatalt tartották mindeneknél előbbrevalónak. Legnagyobb serénységgel és igen nagy örömmel fáradoztak ebben az isteni ünneplésben, emlékezetben tartván mindig az Úr szavait: Ez az én testem. És: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. És: Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, énbennem marad és én őbenne. Emiatt törődött lélekkel sok imádságot zengtek (gör. μέλποντες) az Istenséghez esedezve. Sőt még azokat is, kik a zsidók és pogányok közül megkeresztelkedtek, a kegyelem e titkaihoz hozzászoktatták, a kegyelmet megelőző dolgoknak, mint amik árnyékot vetnek a kegyelemre, elhagyására tanították s erre istenfélő módon reánevették. Ilynemű könyörgések által a Szentlélek kiáradását várták, hogy isteni megjelenésével a szent áldozatra ajánlott kenyeret s a vízzel vegyített bort a mi Megváltónk, Jézus Krisztus testévé és vérévé nyilvánítsa és változtassa. Mely kevésbé jelentéktelen dolog máig is megtartatik és a világ végéig meg lesz tartva. De utódaik a hit erősségét és buzgóságát elhagyták, a világ dolgaival és gondoljaival foglalkoztak, s —amint fentebb mondtam— a liturgia hosszúságától irtóztak, nehezen jöttek össze az Úr igéinek hallgatására (felolvasására). Azért az isteni Bazilius is gyógyítási célzattal megrövidítette azt. Sokkal utána (μετ' οὐ πολὺ δὲ πόλιν a görögben, latin fordításában éppen az ellenkezője: Nem sokkal azután: Haud vero multo post) újra a mi atyánk, az aranyszájú János, nyájának üdössége miatt aggódva, mint ahogy pásztorhoz illik, tekintetbe véve az emberi természet tunyaságát, mindent megkurtított s rövidebben végezni rendelt, nehogy lassankint az emberek, kik a szabadságot és a tétlenkedést mindennél jobban szeretik, az ellenfél hamis okoskodásaitól megcsalva, ettől az apostoli és isteni hagyománytól elrettenve, azt elhagyják, mint ahogy az gyakran sok, különböző helyen megtörtént, ahogy azt máig is tapasztaljuk.”¹⁰

¹⁰ Szent PROKLÓSZ: *Tractatus de traditione divinae liturgiae*, in PG 65,849–852. Idézi: ROHÁLY: „Megrövidítette-e”. 197–198.

Az idézett szöveg láthatóan azt igazolja, hogy Aranyaszájú Szent János megrövidítette a Bazil-liturgiát. Ám két —egymással összefüggő— szempont meg lehetőségen kérdéses. Az egyik a hitelessége: tényleg Proklosz pátriárka-e a szerzője az idézett műnek; a másik pedig az, hogy adatai helytállóak-e.

Egyrészt az általa említett Bazil-féle reformot még csak kisgyermekként élhette meg, s csak az állítólagos Aranyaszájú-rövidítésnek lehetett felnőtt tanúja. Másrészt sok a kérdés a tartalom szempontjából is. A történelem azt igazolja, hogy az első négy századból való liturgikus emlékek egyre hosszabbakká válnak, nem pedig lerövidülnek. Ebben a korban még nem volt szokásban a szövegek éneklése sem. A leginkább szembetűnő anakronizmus pedig az epikléziszről szóló rész. „Mindezekből következik, hogy ha az írás hiteles, azaz Proklosztól való, nem szavahihető. Teljesen járatlan ugyanis a szerző azokban a régmúlt dolgokban, amelyeket leír, s amik következtetésének kiinduló pontjai.”¹¹ A tény az, hogy nem az apostoli szövegek rövidítéséről volt szó, hanem a liturgia fejlődésének megfelelő keretek közé való tereléséről. Ha már egyáltalán rövidíteni kellett, akkor az nem az anaforában történt, hanem a liturgia első részében, a hitjelöltek liturgiájában (zsolnározás, olvasmányok, szentbeszéd). Ha mindkét szerzőt elfogadjuk, akkor azt kell mondanunk, hogy Szent Bazil a jeruzsálemi apostoli liturgiát tarthatta szem előtt, Aranyaszájú Szent János pedig az antióchiait (az Apostoli konstitúciókban fennmaradt formát). Ezeket alkalmazták a helyi adottságokra.

A korábban fölített kérdésre a válaszuk tehát nem lehet más, mint amit már Rohály Ferenc megfogalmazott: „A két szerzőnek egymástól való függését megbízható adatok híján nem állíthatjuk, sőt az adott körülmények miatt valószínűtlennek tartjuk. Munkájuk gyümölcsét a katekumenek liturgiájának (természetesen nem mai alakjára való) rendezésében s az anafora megszövegezésében találjuk meg.”¹²

3. Az Aranyaszájú-liturgia hitelesnek tartható részei

Az Aranyaszájú-liturgia hitelességének kérdésével már sokan foglalkoztak, de csak nagyon valószínűsíthető végeredményre jutottak. Ugyanis nem maradt fenn az Aranyaszájú korából olyan szövege a liturgiának, amelyen ott lenne az ő neve. Sőt, mint említettük, a legkorábbi szöveg a VIII. századból való,¹³ s annak is csak két imája előtt szerepel a név. A legmodernebb vizsgálatok alapján az eredmény azonban mára már megnyugtatónak mondható.

Georg Wagner a liturgia eredetéről írt művében¹⁴ alapos szövegvizsgálat után a közli az általa megállapított végeredményt. Három csoportba osztja kutatásának eredményeit.

¹¹ ROHÁLY: „Megrövidítette-e”. 201. 5. jegyz.

¹² *Ibid.* 206.

¹³ Ez a *Barberinus grecus* 336. — Vö. 4. jegyz.

¹⁴ G. WAGNER: *Der Ursprung der Chrysostomosliturgie.* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 59) Aschendorff, Münster Westfalen 1973.

1. Három imádság esetében egyértelmű kapcsolatot lehet megállapítani Arany-szájú Szent Jánossal. Ezek a következők: a) az anafora; b) a Miatyánk előtti imádság; c) a főhajtási ima.

2. Három imádsággal kapcsolatban az Aranyszájúhoz való kötődést csak nagyon valószínűnek lehet tartani. Ezek pedig a) a katekumenekért és b–c) a hívőkért mondott imádságok.

3. További két imádságnál hiányoznak a biztos támpontok arra, hogy Arany-szájú Szent Jánosnak lehessen őket tulajdonítani. Ezek: a) a nagybemenet utáni ima; b) a szentáldozás utáni hálaadó imádság.

Wagner kutatási eredményeire alapozva Robert Taft a számítógépes elemzést hívta segítségül.¹⁵ Ő nem a teljes Aranyszájú-liturgiát, hanem csak az anaforát kutatta. Bár kezdetben kétsége volt Wagner eredményeivel szemben, saját módszereinek eredményei meggyőzték. Wagner ugyanis nem a külső tanúságtételekre hagyatkozott, hanem új módszert választott: benső tanúságot keresett az Aranyszájú-anafora hitelességéhez. Tehát párhuzamba állította az anaforát a hiteles Aranyszájú-művekkel, és így arra a megállapításra jutott, hogy a Chrysostomos-anafora központi része olyan imák sora, amelyeknek jellegzetes tartalma, egyedi vonásai egyértelműen Aranyszájú Szent János műveire vagy tanítására utalnak. Végső következtetésében pedig kimondja, hogy a külső tanúk hiányával szemben a szöveg tanúsága világosan megerősíti, hogy a kéziratokban az Aranyszájúnak tulajdonított anafora-imádság valóban az ő műve.¹⁶ — Taft a számítógépes TLG program segítségével kimutatta, hogy az anafora kezdetén álló apofatikus jelzők (kimondhatatlan, kifürkészhetetlen, láthatatlan, megfoghatatlan) csak Aranyszájúnál fordulnak elő.¹⁷ — Ugyancsak sikerült kimutatnia azt is, hogy az utána következő kifejezések („örök és változhatatlan Isten”) is Chrysostomos sajátjai; rajta kívül más nem használja ugyanígy ezt a részletet, ő viszont egyéb műveiben háromszor is alkalmazza.¹⁸ A „semmitől való teremtés” („Te bennünket a nemléből létrehoztál”) Aranyszájú Szent János kedvenc kifejezései közé tartozik. Igaz, hogy más liturgiákban is jelen van, mindenesetre az antióchiai liturgikus örökséghez tartozik,¹⁹ melynek képviselője a szent szerző. A következő részt (a megváltásért szóló hálaadást) vizsgálva,

¹⁵ *Thesaurus Linguae Graecae (TLG)*. E program több mint 3300 szerző 11000-nél is több művét tartalmazza (Homérostól a késő bizánci szerzőkig). Információkat találunk benne a szerzők nevééről, adatairól, származásáról, minden egyes művük bibliográfiájáról. Nyomtatásban megjelent változatát az Oxfordi Egyetem publikálta (L. BERKOWITZ — K. A. SQUITIER: *Thesaurus Linguae Graecae. Canon of Greek Authors and Works*. Oxford University Press 31990). Digitális változata lézerlemezen kapható, és folyamatosan frissített online változata a világhálón is elérhető. Robert Taft az 1970-es évektől használta a TLG digitális verzióját, ami kezdetben nem is volt egyszerű, mivel még Amerikában is csak néhány olyan helyen volt megtalálható, ahol a Macintosh-rendszer lehetővé tette a keresést, a találatok kinyomtatásához pedig óriási mennyiségű papírra volt szükség.

¹⁶ Vö. WAGNER: *Der Ursprung*. 133. 14. jegyz.

¹⁷ R. TAFT: „The Authenticity of the Chrysostom Anaphora Revisited. Determining the Authorship of Liturgical Texts by Computer”, *Orientalia Christiana Periodica* LVI (1990) 31.

¹⁸ *Ibid.* 37–38.

¹⁹ *Ibid.* 42.

a számítógépes program számtalan egyezőséget mutatott ki Aranyszájú hiteles műveivel. Ugyancsak ezt tudta Taft megállapítani a minden jóért való hálaadásról is. Végül „az ismert és ismeretlen, a látható és láthatatlan dolgokért” való hálaadás ismét olyan rész, amely csak Aranyszájúnál fordul elő, viszont nála meglehetősen sokszor is.²⁰

Taft arra a következtetésre jutott, hogy Aranyszájú Szent János 388 és 404 között készítette az anaforát Konstantinápolyban. Fölhasznált egy ősbib változatot, amelyet Antióchiából hozott magával. Hozzátehetjük: ez nem a Bazil-anafora volt. A régebbi változathoz képest éppen a vizsgált részek adják azt a többletet, amelyet tehát Aranyszájúnak lehet tulajdonítani. Összegezve: Chrysostomos egy, már létező anaforát vitt magával Konstantinápolyba, ahol püspökként átdolgozta, s így jött létre a ma használt Aranyszájú-anafora.²¹

4. A hiteles részek a kommentárok tükrében

Amint láttuk, a liturgiátörténeti kutatás jelenlegi állása alapján az Aranyszájú-liturgiából három rész tartható hitelesnek, azaz köthető Aranyszájú Szent János nevéhez. Ez a három rész: az anafora, a Miatyánk előtti ima és a főhajtási imádság. Ezek terjedelme nem egyforma, mert maga az anafora a Szent Liturgia középponti részét alkotja, s így meglehetősen hosszú és összetett együttes; a másik kettő viszont csupán egy-egy ima, s terjedelmük is megközelítőleg azonos.

A kiválasztott három kommentár nem egységesen magyarázza e részeket. Ami mégis megtalálható bennük, megpróbáljuk egymás mellé állítva bemutatni.

Hitvalló Szent Maximost (580–662) kora legnagyobb teológusának szokták nevezni. Világszemléletének középpontjában a *Logos* áll, s ennek megfelelően a Krisztus eljövetele előtti időt a megtestesülésre való várakozásnak tekinti, az utána következőt pedig az ember átistenülése idejének. Ennek fényében meglepő, hogy liturgiamagyarázatából²² éppen az anaforát hagyja ki. Csupán a Háromszorszentet magyarázza belőle, azt viszont alap gondolatának megfelelően, az átistenülés fényében. Ugyanis miután feltette a kérdést, hogy mit jelent ez a dicsőítő ima (pontosabban: ének), a *theósis*t célozza meg a válaszában:

*„a test nélküli és szellemi erőkkel való egyesülést és egyenrangúságot jelent, mely a jövőben nyilvánul majd meg, és ennek folytán az emberi természet megtanulja majd, hogy a mennyei erőkkel összhangban —mivel egyformán Isten körül mozognak örökké, rendíthetetlenül—, hármassal dicsőítéssel zengje és áldja a háromszemélyű egy Istenséget”.*²³

Aztán művének összefoglalásában a Hitvalló még világosabban megfogalmazza ezzel az énekkel kapcsolatban az átistenülést:

²⁰ *Ibid.* 46–48.

²¹ *Ibid.* 50.

²² HITVALLÓ MAXIMOSZ: „Müsztagógia”, in HÁY J. (szerk.): *Az isteni és az emberi természetről II. Görög egyházatyák*. Budapest 1994. 267–311.

²³ HITVALLÓ MAXIMOSZ: „Müsztagógia”. 19., 295.

*„A Háromszorszent megszentelő dicsőítése ... általános értelemben jelenti a mennyei és a földi erők azonos viselkedését és magatartását, amelyre együtt és egyformán kerül sor az eljövendő világban, mikor is az emberek teste, a feltámasztás révén halhatatlanná lesz ... romolhatatlanná válva erőt és képességet kap Isten jelenlétének befogadására”.*²⁴

A laikus liturgiamagyarázó Nikolaos Kabasilas (1320 k.–1400 k.) a Szent Liturgia részeit már a ma ismert sorrendben magyarázza.²⁵ Felfogásában a liturgia „ikonként ábrázolja az Üdvözítő életének egészét, s szép rendben elénk vetíti annak minden részét, elejétől a végéig”. Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy Krisztus igazi megjelenítése a Szent Liturgiában szentségi és valóságos, mert a felajánlott kenyérből és borból Jézus Krisztus Teste és Vére lesz.

Az anaforát részletesen magyarázva, az adományok megszenteléséről és az ezt megelőző hálaadásról szóló részben így fogalmazza meg a lényegét: a pap

*„megemlékezik az Üdvözítő kimondhatatlan és értelmiünket fölülmúló művéről, melyet megváltásunkért végzett. Ezek után megszenteli a drága ajándékokat, és ezzel az áldozatbemutatás egészen megvalósul ... Miután maga a pap is elmondta ugyanezeket a [félelmetes vacsorán elhangzott] szavakat, leborul, imádkozik és könyörög, hogy az egyszülött Fiúnak, Üdvözítőnknek isteni szavai vonatkozzanak ezekre a felajánlott ajándékokra is, s hogy az ő legszentebb és mindenható Lelke változtassa a kenyeret az ő drága és szent testévé, a bort pedig az ő tiszta, szent vérévé.”*²⁶

Thesszalonikai Szent Simeon († 1429) liturgiamagyarázatában²⁷ azon kérdésre válaszol, hogy „Hogyan éneklük a háromszorszent éneket a szentélyen belül és kívül?”, de a teljes anaforát ő sem értelmezi. Viszont kifejti a következőket:

„A püspök a többi pappal együtt kiáltja a győzelmi éneket: »Szent, szent, szent«. Éppen így énekel a nép is, ami utalás a jövőbeli világunkban megvalósuló, az angyalokéhoz hasonló dicsőítésre és a velük való egyesülésre.

Amikor aztán a püspök Isten művei közül a legnagyobbat himnusz módjára dicsőíti, tudniillik az Egyszülött emberré válását, másrészt az üdvtörténet legnagyobb művét, az értünk vállalt halálát, akkor kezdi el a misztériumokról való megemlékezést, és kiáltja azokat a szent szavakat, amelyeket a Megváltó papi szolgálatában mondott: »Vegyétek, egyétek, ez az én testem« és »Igyatok ebből mindnyájan, ez az én vérem« és így tovább a következőket.

Miután pedig a püspök mindenért hálát adott és az adományokat mindenkiért felajánlotta, lehőja önmagára és a felajánlott adományokra a Szentlélek isteni

²⁴ HITVALLÓ MAXIMOSZ: „Müsztagógia”, 305.

²⁵ Nikolaosz KABASZILASZ: „Az isteni liturgia magyarázata”, in OROSZ L. (ford.): *Nikolaosz Kabaszilas liturgia-magyarázata*. Nyíregyháza 1996.

²⁶ Nikolaosz KABASZILASZ: „Az isteni liturgia magyarázata”. 27., 73.

²⁷ THESSZALONIKAI SZENT SIMEON: „Az isteni müsztagógiáról”, in IVANCSÓ I. (szerk.): *Veliünk az Isten! Emlékkönyv Keresztes Szilárd püspök 70. születésnapjára a kispapoktól*. Nyíregyháza 2002.

kegyelmét. Az után, hogy ezzel a kegyelemmel és a kereszt jelével s a Szentlélek lehívásával az adományokat átváltoztatta, azonnal az ott lévő, élő Jézusra pillant, arra, aki a kenyérben és a kehelyben valóságosan jelen van, mert a kenyér az ő teste, és a bor a kehelyben az ő vére. Az egész viláგért való áldozat, az együttes engesztelés, az élő felüdítés, a vég nélküli öröm, az egek királysága, az egyedüli igazán jó, mindez, ami mindenki számára az isteni oltáron fekszik. Ebből származik a püspök bizalomteljes, mindenkiért való imádsága, azért van telve bizalommal, mert az Emberszeretőt és Türelmet áldozatként maga ellőtt látja. Ekkor hálát ad, imádkozik mindenkiért és megemlékezik az elhunyt szentekről.”²⁸

Maximos a Miatyánk előtti imát nem magyarázza, de az Úr imáját igen, mégpedig a már említett módszerrel, az átistenülés szempontjából, „valós örökbefogadásnak” nevezve azt. Válasza, hogy minek a jelképe a Miatyánk:

„A nagy és boldog Atyaisten legszentebb és tiszteletreméltó megszólítása annak a lényegi és valós örökbefogadásnak a jelképe, amelyben a Szentlélek ajándékából és kegyelméből részesülünk majd. Ennek következtében, amikor a kegyelem beköszöntével minden emberi sajátosság háttérbe szorul és eltűnik, Isten fiának számít és az is lesz minden szent, akik az erények által már a földi életben fényesen és dicsőségesen felékesítették magukat a jóság isteni szépségével.”²⁹

Végül is Hitvalló Maximosnak a Szent Liturgiáról való egész mondanivalóját az magyarázza, amit az összefoglalásban az „Egy a Szent”-tel kapcsolatban ír:

„Az Egy a Szent ... felkiáltás és a szent és éltető titkok magunkhoz vétele azt a fiúvá fogadtatást, egyesülést, szoros kapcsolódást, isteni hasonlóságot és átistenülést jelenti, amelyben minden dolog befejeződésekor az összes arra méltók Isten jósága folytán részesednek, és ezáltal az üdvözültek számára maga Isten lesz minden mindenben”.³⁰

Nikolaos Kabasilas a Miatyánk előtti imáról szóló gondolatát beleágyazza az ekténia értelmezésébe. A szentáldozásra való felkészülésről van itt szó:

„Miután tehát a pap hangosan szólt a néphez, csöndben imádkozik ezekért az Istenhez könyörgő hívekért, hogy »tisza lelkiismerettel részesüljenek a félelmetes titkokban«, s így élvezhessék ennek a szent asztalnak gyümölcsét: Hadd szolgáljon az „bűneik bocsánatára, a Szentlélek közöltezésére, a mennyország elnyerésére, nem pedig ítéletre vagy kárhozatra.”³¹

Thesszalonikai Simeon sem magyarázza a Miatyánk előtti papi imát, mert hosszasan belemerült előtte az átlényegülés mikéntjének apologetikus magyarázatába. Így közvetlenül rátér a Miatyánk rövid értelmezésére azzal a kérdéssel, hogy mit tanít és jelent a „Mi Atyánk”? Magyarázatának szinte csak

²⁸ THESSZALONIKAI SZENT SIMEON: „Az isteni műsztagógiáról”, 86., 210–211.

²⁹ HITVALLÓ MAXIMOSZ: „Műsztagógia”. 20., 295.

³⁰ HITVALLÓ MAXIMOSZ: „Műsztagógia”. 306.

³¹ Nikolaosz KABASILASZ: „Az isteni liturgia magyarázata”. 34., 92.

egyetlen gondolata van, mely egybecseng Hitvalló Maximoséval: az isten-
gyermekség, illetve a *theósis*.

*„Miután a pap végül azt mondja, hogy dicsérjük az Istent egy szájjal és egy
szívvvel, és hívjuk Jézus Krisztus kegyelmét, akkor Isten gyermekeivé válunk.
Azt kéri, hogy Jézus, aki természete szerint Fiú, tisztítson meg minket, és ke-
gyelme által járjon közbe értünk a mennyei Atyánál. És ez rámutat az Istenben
való egyesülésre a Fiú és a Szentlélek által. Miután a pap elmondja a béke óha-
ját, köszönetet mond, és Jézustól azt kéri, hogy tegye méltóvá a többi hívőt is.”³²*

Nikolaos Kabasilas a főhajtási imádságot a Miatyánkkal kapcsolatban tár-
gyalja. S ekkor a Hitvalló Maximos elgondolását lehet nála is felfedezni, amint
istenfiúságunkról szól. A főhajtási imádságról pedig ezeket mondja:

*„Miután mindenki meghajtotta a fejét, a pap önmagában hálát ad a minden-
séget teremtő Istennek, s kinek-kinek hasznára való dolgokat kér tőle. Ezért em-
lékezteti is őt Egyszülöttjének nevére, az ő kegyelmére és emberszeretetére, hogy
így fogadja el kéréseinket, az Üdvözítő isteni ígérete szerint: »Bármit kértek az
Atyától az én nevemben, megadja nektek«. Aztán a körülálló nép számára is
hallhatóan dicsőítést kapcsol ehhez, s úgy magasztalja a legszentebb Háromsá-
got, hogy a nép is részt vegyen ebben a dicsőítésben.”³³*

Miután áttekintettük a három liturgiakommentárnak azokat az adatait, ame-
lyek az Aranyszájú-liturgia hitelesnek tartott három részéről szólnak, láthatjuk
az aránytalanságot. Nem egyforma mennyiségben írnak az egyes részekről.
Sőt, azt is láttuk, hogy a főhajtási imáról csak Nikolaos Kabasilas ír. Viszont
a legszembetűnőbb az, hogy az anaforával kapcsolatban hasonlóképpen gon-
dolkodnak, illetve írnak. A legmarkánsabban Hitvalló Maximos fogalmazza meg
a célt, ami nem más, mint a *theósis*, az átistenülés.

5. Összegzés

Záró gondolatként legyen szabad felidézni a liturgiátörténészek bánatát, illetve
némi irigységét a patrológusokkal szemben. Ugyanis az előbbieket helyzete sok-
kal nehezebb. Örök bánatuk, hogy a liturgikus könyvek nem maradtak fenn úgy,
mint a patrisztikai írásokat tartalmazók. Egészen egyszerűen azért, mert ezek
a folyamatos használat révén elkoptak és elhasználódtak. A patrisztikai íráso-
kat pedig nem kellett mindennap elővenni, így megkímélődhettek.

Milyen jó lenne, ha a könyvtárak polcain ott sorakoznának a liturgia szö-
vegét tartalmazó könyvek az egymás utáni századokból! Akkor könnyen nyo-
mon lehetne követni a liturgia fejlődését. Sőt, rekonstruálni lehetne az egyes
századok liturgiáit. Az Aranyszájú-liturgiáit is. Így viszont, a kevés dokumen-
tum alapján, nehezebb a helyzet. Az ebből adódó feladat viszont szép.

³² THESSZALONIKAI SZENT SIMEON: „Az isteni műsztagógiáról 89”. 229–230. 27. jegyz.

³³ Nikolaosz KABASZILASZ: „Az isteni liturgia magyarázata 35”. 93–94. 25. jegyz.

Aranyszájú Szent János liturgiájának kezdete. Ószláv liturgikon, Moszkva 1793.
 (A Glasgowi Egyetem könyvtárából.)